

Milena Jesenská, reportáž, Sudety 1938

Přítomnost, 36/1938

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/reportaz-mileny-jesenske-o-sudetech-v-roce-1938/?fbclid=IwAR3CT1PzUWiKZiknL9kaopsZdjWJQASOrP6UtpxeNrJl2vylE5P2Ff7dktE>

Přes sudetský kraj se převalily - jako přes nás přese všechny - čtyři měsíce prudkého napětí. Ale zdá se, že německá propaganda skutečně dovede kouzlit. Zatímco se snaží vyvolávat v nás dojem, že je válka přede dveřmi, zatímco demokratičtí lidé poslouchají na hranicích střelbu při německých manévrech, zatímco v každém z nás dříme obava „co kdyby přece“, povedlo se jí uchovat mysl svých lidí takřka jako v bavlnce. Zatímco Češi a demokratičtí Němci na severu čekají takřka s holýma rukama, bude-li to válka, bude-li to puč Henleinovy strany, bude-li to stávka a sabotážní akce, bude-li to pogrom - ukládá se většina henleinovců pokojně k spánku v pevné důvěře, že to bude anšlus.

Zprávy o závažných událostech, které zaslechli i lidé v Americe a Austrálii nedolehly k lidem v Liberci a Chebu. Ani dohoda Francie s Anglií. Ani prohlášení Francie. Ani prohlášení Anglie. Ani Rooseveltova a Hullova řeč. Ani prohlášení Litvinovo; nic z toho neslyšeli. Kočí, šofér, číšník, dělníci v textilkách, topič, příruční - pokud jsou henleinovci, žijí všichni v příjemných operetních představách, kterých nabyli, hledíce na fotografie z poanšlusové Vídně: německé vojsko nic, jenom les zdvižených pravic. Ani okolnost, že se to už trochu protahuje a že ten den nějak divně na sebe dává čekat, že se sune z termínu na termín, že je třeba předělat všechny písničky, protože se už nerýmují (Im Mai holt er sich die Tschechei ...), ani to nebudí v nikom podezření, že snad někde něco nesouhlasí. Vzpomínka na naše vojsko už zřejmě vyprchala, překvapení, které vyvolalo, je polozapomenuto. Mladí henleinovci chodí buď v uniformách nebo horáckých krojích a chovají se zase sebevědomě, jako lidé, kteří to zřejmě vědí lépe.

Celý kraj se zřejmě „přiznává k nacionálně socialistickému světovému názoru“, zdraví vztyčenou paží a siegheiluje, nosí odznaky SdP, bílé punčochy, okované boty duní po dláždění a dívky nosí na uších zapletené copánky s mašličkami, dirndly a hubertusy. Celá Henleinova strana paráduje v pohraničí v kostýmech nacionálně-socialistického světového názoru v naprostém přesvědčení, že se jí nemůže nic stát. Henleinovské ordnerské oddíly pochodují mlčky městy a vesnicemi. Ordneři - hoši mezi 16 až 21 lety - středoškoláci, cvičí z pátku na sobotu nebo ze soboty na neděli pochodování, rozčlenění ve vojenské útvary, rázují v četách do okolí. Ostatní mají „turnéři“ - vůdci čet - pasy a přejíždějí hranice, zúčastňují se pravidelného cvičení v Německu. Tato cvičení mají zvláštní ráz a jmenují se „přibližovací cvičení“. Když se byli v Německu naučili „přibližovat se“, odjíždějí zpět do Československa, učít zdejší německou mládež, která vítat ty, kteří se přibližují. Každá silnice má na hranicích pohraniční závory a u těchto závor se denně koná jakési symbolické divadlo: na německé straně pochodují uniformované čtyři až těsně k závorám, na naší straně stojí henleinovci se vztyčenou paží po celou dobu tohoto výstupu, zdravíce s němou divadelností své „bratry z mateřské země““ Několik našich lidí si při tom duchapřítomně vzpomnělo na fotografický aparát. Přesto však, že se zdá, jakoby příslušníci SdP žili ve skleníku, živíce se podivnou krmí své neúnavné propagandy, rýsuje se tento politický útvar po těchto trpkých čtyřech měsících zřetelně - a kupodivu - nikoli pro nás beznadějně. Členové SdP - nejsou dávno tak jednotní a jednomyslní, jak se na první pohled zdá a jak by nám „Zeit“ ráda namluvila. A právě rozdíl mezi nimi znamená dva body pro nás - předpokládáme-li, že se

bude v těchto krajích dělat rozumná hospodářská a nacionální politika.

Samo vedení Henleinovy strany nás nemusí zajímat. Od té doby, co Henlein odpověděl na Runcimanovy návrhy, že „se musí zeptat“ není mezi námi nikoho kdo by si činil iluze o myšlenkové a politické orientaci těchto lidí. Protože jasně víme, že budou chtít vřady jenom to, co jim bude nařízeno, aby chtěli, je kratší zajímat se, co chtějí sousedé. Členové SdP rozpadají se pak na tři části asi stejně veliké: na starý kádr strany, který dává přednost násilnému řešení a sice jakémukoli násilnému řešení. Tyto lidi neuspokojí žádné řešení a žádné ústupky, jsou zřejmý a jasný bod proti nám a jsou patrně trvalou svízeli republiky. To je jedna třetina. Druhou třetinu tvoří lidé, kteří přišli do řad SdP z roztrpčení nad hospodářskou bídou.

Jací jsou ti druzí, jsem popsala v květnu zevrubně. To je stále totéž: teror, vyhrůžky, vykazování z práce, hrozby - a na druhé straně podléhání nátlaku, strach, umořená únava. A přece jsou ovšem ti lidé bod pro nás. Stačí znemožnit teror, především teror zaměstnavatelů na dělníky a zaměstnance, aby ti lidé pomalu okřáli a vrátili se tam, kde původně byli a kde by snad i dnes rádi byli, kdyby se nebáli.

Jak vypadají ti poslední, vám mohu říci. Mluví s železničářem. Mluví česky velmi dobře, teprve po několika větách poznávám, že není Čech. Ne, je Němec. Je organizovaný ve straně českých národních socialistů - ukazuje mi legitimaci - má ženu Češku a dvě děti, které chodí do české školy a neumějí německy. Je zaměstnán u českých státních drah plných deset let jako „smluvní“. Vydělává 450 Kč měsíčně. Bydlí u rodičů - Němců, kteří mu dávají zdarma byt. Má čtyři bratry - Němce. Dva jsou zaměstnání v Německu, dva ve Varnsdorfu. Všichni čtyři mají vlastní byty a rodičům dávají malou podporu, jen on nemůže dávat rodičům ani haléř, naopak bere od nich. V rodině je ovšem terčem věčného posměchů: koukej co ti dávají Češi! Za deset let se mu nepodařilo získat definitivu - být smluvním zaměstnancem totiž znamená výpověď na hodinu a žádné pojištění. „Podal jsem si teď žádost o strážní domek, který se uvolní,“ povídá. „To už je pátá žádost za těch deset let, co tu jsem. Na mou duši, jestli mi ji zamítnou, dám se taky k těm henleinovcům.“

Ten člověk neměl tušení, že dovedu držet pero v ruce a nevěděl vůbec, že se ho vyptávám. A když mluvil, třásl se mu ruce a po tvářích mu tekly slzy. Myslíte-li, že to je nějaký výjimečný případ, mylíte se. Je to typický případ. A ti lidé, jichž je také asi třetina, jsou další bod pro nás. Nedovedu si představit, že by bylo těžké získat pro ně práci, prozkoumat jejich situaci a zmírnit jejich roztrpčení, rozdmýchávané tak obratně z protějšího břehu. Když se vynořila otázka sudetských Němců ve své celé hrozivosti, stálo mnoho práce přesvědčit lidi, že to je otázka nejen vnitropolitická, ale především mezistátní a mezinárodní. Bylo neskutčné vysvětlovat to v cizině. Zdá se, že dnes už všichni pochopili, co je pět let zřejmé: nejde jen o menšinovou úpravu nebo o otázku národnostní, jde o to, jak postavit hráz německému imperialismu, který má v naší henleinovské straně tak výtečného berana. Ale právě dnes, kdy jsme - bůhví, že bez propagandy - docílili tak chvályhodné zřetelnosti, právě dnes se musíme znovu vrátit k původní stránce problému; k okolnosti, že je také vnitropolitický. Dvě třetiny lidí ze SdP dávají skutečně naději na pozitivní výsledky. Ty dvě třetiny jsou dva body pro nás. Anebo lépe řečeno: to jsou dva body, kde bychom měli začít pracovat, aby se připravila lidem cesta zpátky - těm, kteří se jí chtějí dát. „Erst muss es möglich sein auch armen Leuten vom grossen Brotleib sich ein Stück zu schneiden.“ Je dobře podívat se jednou na čísla takového úseku, který je obydlen nezaměstnanými, abychom si uvědomili, jak hrozně leží nezaměstnanost na bedrech zdejšího lidu, jak tvoří kulisu celého „zradikalizování“. V okolí Liberce na příklad jsou samé textilky. Od nepaměti tu stály menší nebo větší tkalcovny a celý kraj pro ně pracoval. Vlastně tento kraj žil převážně z vývozu na Balkán, do Rumunska a do Jugoslávie; zboží, které se vyváželo, stačilo právě tak poptávce tamějšího poměrně chudého trhu - co do jakosti i co do početnosti. Průmyslový rozvoj těchto států ochromil textilní sudetský vývoz téměř úplně. Továrny nemohly konkurovat se Západem, nebyly technicky zařízeny na výrobu moderního, kvalitního zboží. Vnitrozemský trh všechny neuživil - ba ani polovinu jich. Nedostatek hotového kapitálu - například

neproplacené válečné půjčky německých průmyslníků - zamezil modernizaci výroby, která by získala nové trhy. Světová krize dolehla poslední ranou a konjunktura po světové krizi - lépe řečeno oživení průmyslu - nepronikla tolik do výroby užitkové spotřeby, aby zachránila lidi před nezaměstnaností.

Od roku 1929 zastavilo na Liberecku práci čtyřicet závodů a vyřadily z práce 5894 lidí. Továrny, které zastavovaly práci, dožadovaly se úvěru. Jedna z nich, firma Siegmund, zastavila práci v roce 1935. Dokud pracovala naplno, zaměstnávala 355 dělníků. V posledních dnech už jenom dvě stě dělníků a deset úředníků. Tato firma se obrátila na ministerstvo financí s žádostí o státní záruku pro hypotekární úvěr ve výši tři milionů.

Nevím, je-li firma Siegmund henleinovská nebo není. Nevím, jsou-li její dělníci Češi nebo Němci. Vím jenom tolik: pokud na světě musí být člověk živ z práce, potud je pro něho práce zdrojem nejen obživy, ale i všech hodnot člověka, tedy i mravních. Má-li tento člověk pochopit, že je pro něho demokratický stát výhodnější, než stát totalitní, je třeba, abychom mu dali vědět, cítit a zažít, že tu má co dělat. Dokážeme-li to, získáme bod pro sebe.

Co se děje s našimi nezaměstnanými? Naši nezaměstnaní - chodí na práci do Německa. Z celého pohraničí je jich zaměstnáno v Německu přes sto tisíc. Na nejrůznějších pracích: na stavbách silnic, na opevňovacích pracích, na podzemních krytech. V textilkách, v továrnách na motory. V zemědělství. Tito lidé přecházejí hranice buď denně, nebo jednou týdně. Také třeba jednou měsíčně. Mnoho jich pracuje uvnitř Říše v pracovních táborech (Braunschweig 3000, Magdeburg 1400, Erfurt 1600, Warzburg 1100, Aschaffenburg 700 - to jsou nepřesné číslíčky a uvádím je jenom na důkaz, že naprosto nejsou malé). Podmínky, za kterých pracují, jsou rozličné. Přijímání jsou všichni stejně, na první týden jsou zařazeni na nějakou nedůležitou práci, po několika dnech jsou předvedeni k policejnímu výslechu a teprve po zjištění všech osobních a politických skutečností jsou zařazováni na delší práce. Na důležitější a nejdůležitější. Na důvěrnější a nejdůvěrnější. Všem se však dostává nejen politických instrukcí, nýbrž i vojenského výcviku. Za Žitavou pracují českoslovenští příslušníci na vojenských opevněních na německé straně. Pracují tam na tři směny.

Všichni českoslovenští němečtí dělníci dostávají ovšem plat takový jako dělníci říšsko-němečtí, jenomže pro ně má říšská marka jinou kupní hodnotu. (Jenom namátkou: šaty, které v Německu stojí 600 Kč z náhražkové látky dostanou se v Liberci za 220 Kč. V Seidenberku stojí sklenice piva 4,70 Kč a guláš na rybím tuku 12 Kč.) Říšské marky, proměněné v Kč, dělají z muže, který je vydělavá, něco čemu tady říkají „Valutagewinner“. To je člověk, který se v Německu špatně nají, týden třeba utahuje řemen, ale pak přinese v sobotu 200 - 300 Kč hotových peněz domů (mimo to co sám spotřeboval), což je o 80 - 120 Kč víc, než má sudetský kvalifikovaný textilák. A poněvadž se vyskytly obtíže se směnou valuty, vyšlo se dělníkům v Německu do té míry vstříc, že jim zaměstnavatelé vyplácejí mzdu třeba třetinu v říšských markách, dvě třetiny v československých korunách. Při tom se jim přepočítává marka podle tamějšího kursu - tedy dostanou 11 Kč na 1 RM. Třetina tohoto platu pochopitelně stačí na dělníkovy útraty v Říši. Za zbytek si nakoupí dobré a levné české máslo, dobré a levné české uzeniny, dobrý a levný český chléb, a vezme si to s sebou na práci - na práci na německých opevněních proti československé republice. Odkud má Německo tolik československé valuty - ovšem nevím.

Zajímavě se vyvíjí poměr německého dělníka k sudetskému dělníku. Náš henleinovec je v Německu velmi nenáviděn. Dokonce tak nenáviděn, že už na různých místech došlo ke rvačkám, sabotážím, dokonce i k stávkám - pokud se může roztrpčení dělníků v totálním státě nazývat stávkou. Říšskoněmecký dělník spatřuje v zdejším německém dělníku muže, který snižuje jeho životní úroveň. Ale nejen to. Německý dělník dávno není takový nacist - pokud jím vůbec byl - jako sudetský Němec. Nemá už dávno takový plamen „národního nadšení“ a na „utiskování Němců v Československu“ kouká očima dokořán. Na stavbě silnice u Desavy došlo ke rvačce,

když naši dělníci vyčítali německým „nacionální vlačnost“. Náš henleinovec naráží v Německu na mrazivou přehradu a podporuje ji i tím, že se dává přímo do služeb Gestapa. Tím se pak zabije několik much jednou ranou: Gestapo se doví všelicos o Československu a Gestapo se doví všelicos i o občanech vlastních - neboť horlivost malého henleinovce nezná meze. Tu horlivost známe my velmi dobře, a dnes ji poznávají dělníci v Německu na vlastní kůži.

Hádám, že mimo pana Henleina není na celém světě duše, která by se touto horlivostí dala okouzlit. Říšskoněmečtí dělníci také přecházejí hranice. Chodí k nám číst noviny. Sedí mlčky v nějaké hospodě v pohraničí, čtou, čtou a čtou. Chodí k nám kupovat knihy. Chodí k nám kupovat rohlíky. Několikrát se už stalo, že přišli v pohraničí k naší strážní lidé dávat několik marek na obranu našeho státu. A henleinovci, vracející se z práce, vypravují plni rozhořčení, že v Německu poslouchají - Mělník.

A tady je další bod pro nás. Výhoda, která v okamžiku snad nic neznamena, která jednou však může znamenat nedozírně mnoho. Slyšela jsem v poslední době mnoho politiků tvrdit, že v totalitním státě nehraje lid žádnou úlohu, jeho přání nepadají na váhu a jeho hlas není vyslyšen. Snad. Ale tato trpká skutečnost platí právě jen - do chvíle války. Státy mohou učinit svému lidu téměř všechno - jen jedno nemohou: vést válku bez lidí. Každým okamžikem války bude nabývat lid větší a větší moci a bude zřetelněji nastupovat na jeviště dějin jako živel, který má co říci.

Na 1. máje byla v pohraničí ještě situace taková: velký průvod SdP a několik demokratických skupin. O volbách a předvolebních kampaních bylo totéž. Velká většina SdP a všelijaké stranické hádky, předvolební stranická agitace, obvyklý volební zápas, kdo z koho. Řekněme to asi tak: na jedné straně totalitní způsoby, na druhé straně demokratické nezpůsoby. Vanula-li hrůza z ucelené pohotovosti SdP, vanul strach ze stranické roztržiténosti lidí, kteří se jí měli postavit na odpor, zabrala tolik času, že někde oslabil demokratické projevy 1. máje i demokratickou volební soudržnost. Češi stáli v rozpacích před demokratickými Němci, sociální demokraté zachovávali rezervu vůči komunistům, hraničáři stáli v toporné opozici ke všemu socialistickému vůbec. Tehdy se ještě každá skupina bránila po svém a na vlastní pěst. Člověku, který projížděl zdejší krajem, bylo hořko z malichernosti stranických problémů a krátkozrakosti místního pohledu na věci.

Stačily však poslední čtyři měsíce, aby odplavily všechny neshody a strhaly všechny přehradu. Češi hovoří s německými sociálními demokraty lámanou češtinou nebo lámanou němčinou, ale srdečně. V městečkách i vesničkách se pořádají společné večery Čechů i Němců, zpívají se české i německé písně, přednášejí se české i německé básně, čtou české i německé noviny. Nepochybuji, že politické teorii zůstávají zřetelné rozdíly. V životní praxi je však jenom zástup lidí, kteří slyší přes hranice štěkat kulometry a dívají se na odměřené pochodování uniformovaných strážní, hledí na černé vojáky, stojící špalírem v Aši, pozorují pohyb motorizovaných čet a vědí, stane-li se tu něco, povede se nám všem stejně.

Vyděšení lidé už dávno odvezli jmění, nábytek a co mohli, továrníci odstěhovali sklady do vnitrozemí nebo je vyprodali nachvat a hluboko pod cenou. Ti, kteří zůstali, jsou dokonale klidní. A dokonale jednotní. Jsou pohotová a bdělí. Střídají se v jakési dobrovolné civilní pohotovosti. Spolkové domy nejsou už nikdy opuštěny. Lidé neodcházejí z redakcí, aniž by řekli kam jdou. Najdete je o půlnoci jako v poledne. Jsou docela jiní, než byli v květnu. Jejich nervy prodělaly desetkrát tolik, co naše. Mluví hrozně neradi. Jsou vyhublí, vypadají skoro jako vojáci, jsou úseční a dívají se věcem rovnou do tváře. Ale především jsou spolu. Němci a Češi a sociální demokraté a národní socialisté a komunisté. Všichni při tom napětí pracují, ženy vaří, děti chodí do školy. Ani jeden z nich si nestěžuje, nikdo netvrdí, že to nevydrží. Mluví nepateticky o velkých věcech, jako je válka a umírání. Jsou úžasně nedramatičtí. Ba, dělají vtipy a usmívají se. „Já bych odtud nešel“, říká vám člověk, který by jistě mohl kdykoli odejít. „Jak bych mohl opustit své kamarády?“ „No copak děláte vy, tam v Praze?“ povídá dobrácky druh, „jakpak to tam usmolíte?“

*„Co budeme dělat? Inu budeme holt stát a třeba umřem. Či víte nějakou lepší radu pro nás?“
povídá mi cestář, tvář rozpraskanou sluncem, kolem očí vějířky docela veselého smíchu.*

Mluvím s teoretikem německé strany sociálnědemokratické o principiálním stanovisku k pracovním táborem, o jejichž zavedení se mluví i u nás. „V zásadě nejsme proti,“ povídá a předpokládá námítky, mává netrpělivě rukama: „Aspoň bychom měli dát kam mládež a vyrvali bychom ji z nezaměstnanosti a nacistické výchově. Ne, pracovní tábory nejsou ideál. Ale víte, teď všechno záleží na tom, jaká pohotovost se rozvine v demokratickém světě. Najde-li demokratický svět na demokratické základně dosti hbitosti, aby soutěžil se světem diktatur - máme vyhráno. A věřte mi, dnes musíme všelicos opustit, čeho jsme se ještě včera zuby nehty drželi, dnes musíme pružně myslet, rychle jednat, teorie vyházet a s myšlenkami zacházet jako generální štáb. Prohrát? Ale kdepak! Můžeme nanejvýš umřít, ale nemůžeme prohrát!“ A jeho plavá německá tvář se usmívá zešíroka, jako by žertoval.

Nevím, jak to říci, ale z těch lidí proudí přímo klid a dobrá víra. V tom klidu není ani stín otupělosti a v té dobré víře není stopy po planém optimismu. Snad mi nebudete věřit, ale nechtělo se mi odejít. Sedíte s lidmi, o nichž ani dobře nevíte, jak se jmenují, za městem na mezi. Šli vás doprovodit k nádraží, ve tmě svítí ohníčky laciných cigaret. Tam padne věta česká, tam německá. Někdo překládá. Do nočního ticha bouchne výstřel. Druhý. Třetí. Pak celá řada. A najednou cítíte takový ostrý až nesnesitelně zřetelný pocit solidarity s těmi lidmi, které téměř neznáte. Máte chuť sednout si k nim a říci: já tu počkám s vámi, jak to dopadne. Téměř se hanbíte, že odjíždíte do Prahy, o kousek dál do bezpečí. „Vyřídte v Praze, že se nebojíme!“ loučí se se mnou. „Ne, bojíme se! Wir fürchten uns nicht!“ Pravím vám: v té poslední větě je deset bodů pro nás.

ZDROJ: Milena Jesenská, Sudety 1938: jakési symbolické divadlo, reportáž z časopisu PŘÍTOMNOST čís. 36 - září 1938.